РОЗДІЛ 3.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Олена Александренко*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ І НА ТЕРИТОРІЯХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Після 24 лютого 2022 року життя в Україні на довгі роки поділилося на «довоєнний» та «воєнний» час. Військова агресія РФ проти України поставила на порядок денний необхідність вирішення цілої низки проблем, і не лише військового характеру, пов'язаних із протистоянням та боротьбою з окупантами, а й правових, організаційних та інших проблем, пов'язаних із необхідністю розслідування злочинів, вчинених на територіях ведення бойових дій, під час бойових дій, на тимчасово окупованих територіях.

Розглянути всі зазначені проблеми навіть у загальному плані не видається можливим через обмежений обсяг тез. Тому обмежимося основними й найбільш важливими аспектами даної проблематики, які визначають особливості останньої.

Правовий аспект включає кримінально-правові питання (кваліфікація воєнних і військових злочинів, та ін.), кримінально-процесуальні (зокрема, доповнення і зміни до чинного КПК України щодо порядку проведення розслідування у вказаних умовах, доказування, підслідності, взаємодії та ін.). Організаційний аспект є складним, багаторівневим, пов'язаний із вищевказаними і включає питання щодо організації окремого розслідування, розслідування в органі та адміністративному районі, розслідування в масштабі країни [1, с. 53 – 55].

Розглянути їх всі навіть у загальному плані не видається можливим через обмежений обсяг тез. Тому зосередимо увагу на основних й найбільш важливих аспектах вказаної проблематики, які визначають особливості останньої.

Актуальність дослідження вказаної проблематики визначається також й тим, що до цього часу жодна з країн не мала досвіду протистояння так званій «гібридній» війні з боку РФ, що велася в Україні з 2014 року; не зустрічалася із такими масштабами злочинів, що вчиняються російською армією проти населення України, проти її цивільної інфраструктури, об'єктів культури, екології тощо. Не передбачалася навіть ймовірність відкритої агресії з боку РФ, тому бракує відповідної спеціальної літератури з питань розслідування вказаних злочинів. Окремі видання обмежувалися розглядом питань особливостей досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на території проведення операції Об'єднаних сил і тимчасово окупованих територіях [2], що, на нашу думку, значно відрізняється від реалій російсько-української війни як за змістом, так і за обсягом роботи правоохоронних і слідчих органів, яка має проводитися. Слід також враховувати, що подібного досвіду розслідування злочинів щодо цивільного населення з часів Другої Світової війни (1941-1945 р.р.) вітчизняні правоохоронні та слідчі органи не мали, тому необхідно вивчити і використовувати існуючий досвід розслідування злочинів нацистів щодо цивільного населення СРСР, що

* Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

призвело до можливості проведення Міжнародного військового трибунала (Нюрнберг, 1945 р.).

Можливо, після перемоги України над російськими окупантами постане питання про внесення до Кримінального кодексу України та Римського статуту нових, раніше не знаних, воєнних злочинів. Безумовно, що потребує перегляду та вдосконалення Розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», а також інші положення чинного КПК України, який був призначений для застосування в мирний, довоєнний час, але має містити відповідні положення і норми, які забезпечують виконання завдань, зазначених в ст. 2 Кодексу.

Окрім вищевказаних, проблеми розслідування злочинів, вчинених на територіях ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях України, полягають також у тому, що більшість особового складу правоохоронних органів і слідчих підрозділів після реформ останніх років складають особи з невеликим досвідом практичної діяльності або взагалі без нього. В умовах же ведення бойових дій та на звільнених від окупації територіях України правоохоронцям доводиться окрім значного обсягу роботи діяти швидко, але ретельно оглядати і фіксувати сліди воєнних злочинів, що потребує певних знань і вмінь, а також діяти в умовах значного і тривалого психічного напруження, яке може впливати на якість роботи. Саме тому вказані категорії злочинів повинні розслідуватися спеціально створеними слідчими групами з найбільш досвідчених працівників, які мають досвід роботи по злочинах, пов'язаних з вбивствами (серійні вбивства, огляд місць виявлення трупів, їх частин тощо), зі злочинами, пов'язаними з кримінальними вибухами, з підпалами та пожежами, авіакатастрофами та ін. Від слідчих по таких злочинах вимагається висока тактична майстерність для отримання свідчень від потерпілих, очевидців і свідків злочинів окупантів, що часом може стати єдиним доказом у кримінальному провадженні, оскільки військові армії РФ стали знищувати сліди своїх злочинів, тому на виявлення та вилучення речових доказів найчастіше не доводиться розраховувати.

Натомість серед можливостей виявлення і збирання доказів щодо конкретних осіб, які вчинили воєнні злочини, на сьогодні ефективним є використання соціальних мереж, в яких окупанти розміщують пости з відео- та знімками себе, інших солдат, офіцерів з місць бойових дій, повідомляють про своє місцезнаходження та конкретні дії (захоплення військових ЗСУ та цивільних у полон, їх допити, знущання над ними, вбивства, мародерство тощо), розміщують знімки, звукові та відеоповідомлення про свої «трофеї». У соцмережі Телеграм створено групи для повідомлення про пересування військових РФ, їх техніки, про вчинені ними злочини, дано конкретні поради населенню щодо фіксування злочинних дій окупантів. В Україні створено онлайн-ресурс російських воєнних злочинів. Зібрані у ньому докази розповідають зафільмовану, задокументовану правду про звірства російської армії в Україні. Онлайн-архів ресурсу доступний за посиланням *The online archive of Russian war crimes*. Дані на ньому постійно оновлюються у взаємодії з українськими правоохоронними органами, міжнародними організаціями та моніторинговими місіями.

Докази також можуть бути надані військовослужбовцями ЗСУ та бійцями підрозділів тероборони, які після знищення позицій окупантів обшукують їх техніку, тіла вбитих і полонених, їх одяг, речі, вилучають документи, телефони, персональні комп'ютери. Усі ці отримані матеріали мають бути ретельно оглянуто, досліджено, проаналізовано. Це може дати розуміння змісту наказів командирів та дій їх підлеглих. Зрозуміло, що всі вказані дії, речі, предмети тощо мають бути належним чином процесуально оформлені для використання в подальшому як доказів.

При розслідуванні вказаних злочинів коло суб'єктів взаємодії значно ширше, аніж при розслідуванні за інших умов, у мирній обстановці, не пов'язаній із веденням бойових дій. Важливого значення набуває взаємодія, зокрема, між органами розслідування та військовими підрозділами, розвідкою, СБУ, ДСНС з метою отримання інформації: про пересування військ противника, номери військових частин, місця ведення бойових дій, окуповані населені пункти, підрозділи ЗСУ, що звільняли зайняті ворогом

міста; документи, які складалися підрозділами ЗСУ після звільнення окупованих населених пунктів, в яких було зафіксовано наслідки перебування окупантів (жертви серед місцевих мешканців, знищення та руйнування будинків, об'єктів інфраструктури та ін.).

Обсяг публікації не дає можливості розглянути всі важливі аспекти розслідування злочинів вказаної категорії. Ця проблематика має комплексний характер і потребує уваги і зусиль науковців усіх зацікавлених відомств України, які задіяні у протистоянні військовій агресії, встановленні усіх доказів вчинення окупантами злочинів, підготовці матеріалів для Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел:

1. Зеленский В.Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений: монография. Краснодар : КубГАУ, 2011. 156 с.

2. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях / Юхно О.О., Кікінчук В.В., Степанюк Р.Л. та ін. / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 140 с.

Поліна Антонюк*

Тетяна Юрченко-Шехавцова**

ВПЛИВ СУБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС ВИСУНЕННЯ ВЕРСІЙ СЛІДЧИМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розслідування кримінальних правопорушень полягає в пізнанні подій минулого. Пізнання істини в подіях минулого базується на законі про взаємозв'язок явищ та на теорії відображення.

Тобто при розслідуванні кримінального правопорушення слідчий сприймає не саме кримінальне правопорушення, а лише його сліди – «відбитки» події у вигляді: змін в матеріальній обстановці місця події (під час його огляду), речових доказів, відомостей, що збереглися в пам'яті людей тощо.

Розслідування кримінального правопорушення (пізнання його слідів) становить складний пізнавальний процес, структурними компонентами якого є комплекси логічних, евристичних та інтуїтивних операцій. Імовірним поясненням будь-якого явища є гіпотеза, а під час розслідування кримінальних правопорушень – криміналістична версія, її різновид.

Криміналістична версія являє собою обґрунтоване припущення слідчого відносно окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для провадження, вказують на наявність та пояснюють походження та зміст цих фактів, їх зв'язок між собою, й слугують цілям встановлення об'єктивної істини.

З огляду на природу процесу доказування та характер діяльності слідчого, розслідування кримінальних правопорушень являє собою безперервну діяльність слідчого по висуненню та перевірці версій. Моделюючи у своїй уяві подію правопорушення за наявним у реальному часі її «відбиткам», слідчий висуває обґрунтовані припущення – криміналістичні версії, які покладаються в основу доказування та визначають хід розслідування в цілому.

* Професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

** Науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.